

Stanisław Gromadzki

*Utopia i historia w Grze szklanych paciorków Hermannu Hessego*

[résumé]

*Gra szklanych paciorków* Hermannu Hessego jest powieścią polifoniczną, w której wątek utopijny odgrywa istotną rolę, nie zdominowuje jednak świata przedstawionego utworu. W rezultacie, z racji polifoniczności, samą powieść czytać można jako filozoficzną parabolę o niejednoznacznym przesłaniu, nie zaś jako – w dosłownym rozumieniu – prostą apologię utopijnego ładu bądź – przy odczytaniu ironicznym – jego równie proste potępienie. Świat Kastalii, utopijna kraina pedagogiczna, przeniesiona w dość odległą przyszłość, ten właśnie świat posiada swe blaski i cienie, nie wystarcza sam sobie, choćby w oczach swego głównego obrońcy, Józefa Knechta, mistrza gry szklanych paciorków (*magister ludi*), początkowo za taki uchodził. Jego spoistość narusza inny świat, uosabiany w postaci Plinia Designori, świat życia codziennego i świat polityki, a bardziej jeszcze to, co można by określić mianem żywiołu historycznego. W pewnym sensie erozja następuje jednak od wewnątrz, jako przejaw rozwoju głównego bohatera, który wspinając się na szczyt hierarchii kastalskiej, dostrzega z czasem ograniczenia ładu kastalskiego, widzi realne – jak mu się wydaje – zagrożenia tego ładu, opuszcza Kastalię, by wypróbować, w świecie historycznym, nowe możliwości życia. Ginie jednak w jeziorze o poranku, zanim słońce oświetla drugi brzeg, do którego nie udaje mu się dotrzeć za powierzonym mu na wychowanie synem Plinia Designori. Ta śmierć ma prawdopodobnie wymiar symboliczny – może być wyrazem fiaska zwykłej aprobaty historyczności, może też ukierunkowywać na mniej utopijny, a za to bardziej metafizyczny wymiar Kastalii, do której już nie sposób powrócić.

Napięcie pomiędzy utopią a historią wydaje się zatem napięciem podstawowym dla powieści Hessego. Nie oznacza jednak prostego przeciwstawienia, ale poprzez swoją dynamikę odsłania szereg aspektów ludzkiej kondycji, ukazuje nie tylko – mówiąc słowami Nietzschego – niezbędną historię dla życia, ale też konieczność skupienia o znaczeniu wręcz religijnym, mistycznym czy metafizycznym. Celem mojego wystąpienia ma być zatem wydobywanie różnych aspektów tej kondycji,

ukazanie głębszego sensu „utopii” kastalskiej, konstytuującej się poprzez dynamikę napięć powieściowych i wpisanej w ciekawą i złożoną strukturę powieści.